

OMGEVINGSBERAAD Waddengebied

Ruiterskwartier 121-A
8911 BS Leeuwarden
T: 058 233 90 10

Aan het Bestuurlijk Overleg Waddengebied
T.a.v. de voorzitter, de coördinerend minister van het Ministerie van I&W
Ministerie van I&W
Postbus 2090
2500 EX Den Haag
Mail: secretariaatwadden@minienw.nl

Leeuwarden, 17 november 2025

Kenmerk: 20251117-1
Betreft: Advies OBW betreffend het Bestuurlijk Overleg Waddengebied 27 november 2025.
Bijlagen: geen

Geachte voorzitter, geachte bestuurders van het Bestuurlijk Overleg Waddengebied,

Op 6 november jongstleden heeft het Omgevingsberaad Waddengebied (hierna: OBW) gesproken over de agenda en bijbehorende stukken van het Bestuurlijk Overleg Waddengebied (hierna: BOW) van 27 november aanstaande. Naar aanleiding van deze bespreking komen de leden van het OBW tot de onderstaande bevindingen, adviezen en verzoeken. Zoals gebruikelijk ontvangt u de inbreng vanuit het OBW voorafgaand aan de vergadering. Op een aantal punten geven wij (nu) niet schriftelijk advies. Bij enkele punten wil ik, zoals aangegeven, graag van de gelegenheid gebruik maken mondeling te reageren.

Het OBW heeft de Staatssecretaris van LVVN, de heer Rummenie, 7 oktober jongstleden een advies gestuurd naar aanleiding van zijn concept-reactie op het rapport van de Waddenacademie over de Internationaalrechtelijke status van de Waddenzee. Wij vertrouwen erop binnenkort een reactie op ons advies te ontvangen, inclusief de definitieve reactie van de staatssecretaris aan de Tweede Kamer. Mogelijk komen we daar later bij u op terug.

Het Jongerenberaad Waddengebied is tijdens de Toogdag in juni 2025 gestart en ondertussen actief en zichtbaar in het gebied. Ze zijn twee keer bij het OBW-overleg aanwezig geweest. Ook hun inhoudelijke betrokkenheid krijgt vorm. Via de ingekomen brief laten zij in dit BOW gelijk van zich horen. Ik ben benieuwd naar uw reactie hierop.

Deze brief eindigt onderaan in de bijlage met een onderwerp dat niet op de BOW-agenda staat: de Programmatische Aanpak Grote Wateren. Het OBW maakt gebruik van de geboden mogelijkheid van LVVN en IenW om advies uit te brengen. Ik breng dit in deze inleiding ook onder de aandacht van het voltallige BOW, aangezien het OBW van mening is dat er een zeer sterke samenhang is met de hoofddoelstellingen uit de Agenda voor het Waddengebied 2050, het Uitvoeringprogramma en de bekostiging van de opgaven daarin. Wij hebben eerder uitgesproken ons zorgen te maken over de overlap van trajecten en programma's. **Onze oproep aan LVVN en IenW** is om de besluitvorming over de PAGW in het BOW terug te laten komen.

1. Opening en mededelingen

1b. Noordzee in relatie tot Waddenzee - Mondelinge toelichting

1c. Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD)

Namens het OBW zal ik bij dit agendapunt mondeling ingaan op de reactie van het Rijk op het door het OBW uitgebrachte advies over het NPRD en de WoDG. Wij zijn namelijk erg teleurgesteld over deze reactie. Het Ministerie van Defensie committeert zich aan de Waddengovernance en de Agenda, maar het Rijk laat besluitvorming over het NPRD doorgaan, zonder zichtbare interdepartementale afstemming en belangenafweging. Dit licht ik hieronder toe.

- Het OBW-advies was gericht aan de vier departementen die het Rijk vertegenwoordigen in het BOW met het verzoek de reactie af te stemmen vanuit een Rijksbrede verantwoordelijkheid voor de Agenda voor het Waddengebied 2050 (hier: Agenda). Dit zien wij helaas niet terug in de brief. Behalve een verwijzing naar het Beleidskader Natuur Waddenzee (hierna: Beleidskader) als instrument en de Beheerautoriteit Waddenzee (BAW), zien wij geen substantiële inbreng vanuit LVVN, KGG of IenW als coördinerend ministerie.
- In de brief wordt voor integrale besluitvorming verwezen naar de uitwerking van het Advies De Graeff. Dit verwijst naar toekomstige besluitvorming (na juni 2026) en heeft nu geen effect.
- Er wordt in het geheel niet ingegaan op het verzoek om de gevolgen van de wettelijk vereiste natuurcompensatie (benodigd door de ruimtelijke claims in N2000-gebieden) inzichtelijk te maken en de gevolgen voor direct of indirect ruimtebeslag uit te werken. Wij hebben er begrip voor dat dit in deze planfase wellicht nog niet concreet genoeg is, maar ook de intentie om dit te doen zodra het kan, blijft achterwege.
- Voorts missen we een uitspraak over commitment van het Rijk om in het Waddengebied (extra) te willen werken aan natuur- en gebiedsversterkende maatregelen en transities. Weliswaar wordt een investering in het beheer (door de BAW) aangekondigd maar niet concreet gemaakt.
- In het bijzonder missen wij een positieve reactie op het verzoek bij de besluitvorming over het NPRD de cumulatieve effecten van de voorgenomen activiteiten expliciet mee te wegen. Deze informatie geeft niet alleen inzicht in de cumulatieve effecten op het ecosysteem, maar ook in de consequenties voor andere beleidsopgaven en medegebruik passend binnen de kaders van de hoofddoelstellingen van het Waddengebied: met welke bestaande en toekomstige activiteiten concurreert de uitbreiding in het NPRD? En het is mogelijk om bij het kabinetsbesluit de effecten en implicaties van de NPRD in beeld te hebben en in de besluitvorming mee te wegen. Wij hebben begrepen dat Defensie de benodigde informatie heeft aangeleverd voor het Beleidskader. De cumulatieve effecten zijn hiermee tijdig bekend.

In ons advies hebben wij gevraagd inzichtelijk te maken wat de Wet op de Defensiegereedheid betekent voor de gebruiksruimte van andere gebruikers in het Waddengebied. In uw antwoord geeft u aan in dit BOW in te gaan op de inhoud en werking van de WODG, incl. een indicatie welke gevolgen dit kan hebben voor het Waddengebied. Hier hechten wij zeer aan.

Recent is de reactie van de Commissie MER over het NPRD verschenen. In de reactie van de Commissie MER zien wij veel overeenkomsten met de zorgen en opmerkingen van het OBW. Het advies om eerst cumulatieve effecten in beeld te brengen, sluit aan bij het OBW-advies om de cumulatieve effecten zoals die inzichtelijk gemaakt zijn voor het Beleidskader expliciet mee te nemen. Defensie heeft ons geïnformeerd over hoe de reactie van de commissie MER wordt opgepakt.

Wij hebben daarover deze opmerkingen:

- Het OBW gaat ervan uit dat het MER-advies niet alleen volledig wordt uitgevoerd, maar dat de uitkomsten ook doorwerken in de besluitvorming. Wij vragen alles dat kan en moet, uit te voeren en te verwerken vóór besluitvorming over deze fase (plan MER) en alleen het hoogstnodige in de project MER op te pakken. Deze zorgvuldigheid moet leidend zijn.
- Ditzelfde geldt voor de Heritage Impact Assessment: doe dit vroegtijdig en waar nodig gefaseerd.
- Daar waar de keuze voor alternatieve activiteiten of mitigeren pas in de project MER fase duidelijk kan worden, verzoeken wij om nu geen onomkeerbare besluiten te nemen.

Verzoek: Het OBW ontvangt graag voorafgaand aan de besluitvorming door het kabinet over het NRPD alsnog een schriftelijke reactie op de punten die hierboven zijn aangekaart. Dit geldt in het bijzonder voor vragen die we hebben over de commissie MER en de manier waarop het Rijk de uitkomsten van cumulatieve effecten uit het Beleidskader wil meenemen in de besluitvorming. De bovenliggende vraag is: Hoe ziet het kabinet de ruimte in het Waddengebied in relatie tot de andere functies? In de beleving van het OBW kan dat niet louter en alleen voor deze en toekomstige uitbreidingen van Defensie zijn.

In het verlengde hiervan: Bij de uitwerking van het Advies De Graeff zullen wij **adviseren** om de uitbreiding van defensieactiviteiten mee te nemen in de focus en prioritering en in het Uitvoeringsprogramma (zowel de inhoudelijke inpassing als bij de investeringsopgaven). Maak het ministerie van Defensie een vast en zichtbaar onderdeel van de Waddengovernance.

1d. Zoekgebieden Kerncentrales

Het OBW heeft verzocht om agendering van dit locatieonderzoek Kerncentrale (1 en 2) in de Eemshaven. We waarderen dat dit gehonoreerd is.

Het OBW is verrast. Dat de mogelijkheid van een kerncentrale in het Waddengebied, aan de rand van het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee, überhaupt wordt onderzocht, verbaast ons in grote mate. De mededeling dat dit een juridische verplichting is en waarschijnlijk niet de voorkeurslocatie wordt, stelt ons niet gerust. Dit wordt versterkt doordat gemeld is dat hierna een volgend locatieonderzoek start, waarin Eemshaven opnieuw onderzocht moet worden.

Een (onderzoek naar een) kerncentrale staat niet opgenomen in de Agenda. Het lijkt alsof de afspraken in de Agenda - in 2020 ondertekend door Rijk, regio en aangesloten maatschappelijke organisaties - bij nieuwe ontwikkelingen (juridisch) geen 'harde' stem hebben. De leden van het OBW zien met de mogelijke komst van een kernreactor opnieuw een toename en cumulatie van (niet voorziene) Rijks-activiteiten, waarbij de onderlinge concurrentie in gebruikruimte toeneemt en geen Rijksbrede afstemming en afweging plaatsvindt.

Zonder de uitgewerkte details te kennen, is het niet onwaarschijnlijk dat een kernreactor een grote impact zal hebben op (onder andere) het ecosysteem van het Waddengebied en de hoofddoelstellingen voor de Waddenzee en het Waddengebied. **Advies:** Het OBW neemt daarom een zeer kritische houding aan tegen de komst van een kerncentrale in de Eemshaven en een (vervolg)onderzoek daarnaar en adviseert KGG dit ook te doen.

Het OBW **dringt aan** op een zeer zorgvuldig onderzoek, dat zich niet beperkt tot de procedure van het locatie-onderzoek alleen. **Verzoek aan KGG:** kan KGG toezeggen om onderstaande aandachtspunten op te nemen in het lopende locatieonderzoek en het OBW daarover te blijven informeren?

- Om de hoofddoelstellingen uit de Agenda voor het Waddengebied 2050 ook juridisch zwaar mee te laten wegen in de uitwerking, beoordeling van geschiktheid en de onderlinge vergelijking met andere zoekgebieden.

- Om de effecten van een kernreactor zo snel als mogelijk te laten beoordelen conform de systematiek van het Ecologisch Afwegingskader en de uitkomsten 'op te tellen' bij de uitwerking van de beleidsopgaven in het Beleidskader. De effecten op het ecosysteem en de doorwerking op andere activiteiten moeten immers concreet en inzichtelijk gemaakt worden. De ongewenste cumulatie die uit het Ecologisch Afwegingskader blijkt, moet ook opgenomen worden in dit locatieonderzoek Eemshaven.
- Om in het lopende locatieonderzoek bij de inhoudelijke onderzoeken en beoordelingscriteria de Waddenzee als 1 trilateraal ecosysteem te beschouwen en waarderen. Bovendien: dit onderzoek betreft UNESCO Werelderfgoed: Doe ook nu de Heritage Impact Assessment.
- Om in het locatieonderzoek aandacht te hebben voor de (economische) effecten van een kernreactie op recreatie en toerisme: niet alleen in het gebied zelf, maar ook op het imago van Werelderfgoed Waddenzee als duurzame natuurbestemming.
- Om de locatie Eemshaven om bovengenoemde redenen niet op te nemen in het volgende locatieonderzoek. Als dat verplicht is, vernemen wij graag waarom dit noodzakelijk is.

Verzoek aan het Rijk: het OBW dringt bij dit agendapunt opnieuw aan bij IenW als coördinerend ministerie en de andere departementen aan op betere interdepartementale afstemming.

Verzoek aan het BOW: het OBW verzoekt dit locatieonderzoek op de BOW-agenda te houden zolang de locatieonderzoeken lopen.

1e. Dijkversterkingen - Mondelinge toelichting

2. Ter bespreking

2.a. Conceptuitkomsten evaluatie Waddenagenda en advies dhr. de Graeff - Mondelinge toelichting

3. Ter besluitvorming

3f. Verslag BOW van 19 december 2025 - Mondelinge toelichting

3a Tussenadvies toekomst Waddenacademie

Wij kunnen ons geheel vinden in het Tussenadvies De Graeff. Het OBW **adviseert** om conform te besluiten, waardoor de Waddenacademie haar rol als kennisregisseur in het Waddengebied kan continueren in de periode 2028 – 2032. Wij onderschrijven ook het advies om de Waddenacademie en een nieuw op te stellen Kennisagenda, te koppelen aan de prioriteiten waartoe het BOW besluit op basis van het Advies De Graeff. Het OBW adviseert om een dergelijke Kennisagenda (inclusief financiering) een centrale plek te geven in de Uitvoeringsagenda 2027 - 2033. Het OBW participeert graag bij het opstellen.

Op het moment dat het OBW dit advies opstuurt, is nog niet bekend op welke manier IenW en de drie provincies voorzien in de meerjarige financiering. Als voorzitter van het OBW heb ik u de laatste drie BOW-vergaderingen opgeroepen de financiering tijdig te regelen om zo de continuïteit van het werk van de Waddenacademie te continueren. Vanuit het oogpunt van zorgvuldigheid naar deze belangrijke partner, begrijpen wij niet dat er nog geen afgeronde besluitvorming heeft plaatsgevonden. **Wij roepen op** de Waddenacademie tijdens deze BOW-vergadering zekerheid te verstrekken voor de periode 2028-2032. Dit BOW is het laatste moment waarop die zekerheid aan de Waddenacademie door u geboden kan worden. Gezien het door u allen uitgesproken commitment in onze voorgaande overleggen, reken ik daarop.

3c. Routekaart Kust en Klimaat

Het OBW start met de complimenten aan de provincies, waterschappen en landbouw omdat zij elkaar opgezocht hebben en in 2025 voortvarend met elkaar zijn gestart. In het OBW-advies van 12 juni 2025 heeft het OBW zorgen geuit toen uit de Voortgangsrapportage UP 2024 kwam dat deze onderdelen niet gestart waren. Deze onderdelen hangen zo nauw samen, dat samen optrekken nodig is. Middels deze aanpak wordt nu door provincies, waterschappen en landbouw gezamenlijk naar de Waddenkustzone gekeken vanuit de thema's kust, klimaat en zoetwater. Dat is zeker een grote verdienste.

Wat ligt nu voor ter besluitvorming? Het OBW heeft deze verduidelijking op de stukken ontvangen:

“De routekaart is een procesvoorstel is om te komen tot een bredere kustzone en geen inhoudelijk voorstel. De bijgevoegde praatplaat is hierin vooral richtinggevend om de problematiek en samenhang te schetsen en om te duiden waarom we de integratie in een omgevingsprogramma bijeen moeten brengen. Er wordt benadrukt dat de praatplaat niet richtinggevend is voor de uitwerking van de uiteindelijke keuze, maar richtinggevend voor de gewenste ontwikkeling. Een gewenste ontwikkeling vanuit het perspectief om de benodigde transitie in de kustzone vorm te geven en om alle ontwikkelingen die spelen een plek te kunnen geven. Het is duidelijk dat de uiteindelijke keuze van de Praatplaat Routekaart Plus (vanuit het perspectief van landschappelijke kenmerken) nader wordt uitgewerkt in een omgevingsprogramma. De onderbouwing hiervan moet in detail worden uitgewerkt via een plan-MER en passende beoordeling, inclusief een uitgebreid traject met alle stakeholders. Het is goed om hierbij te vermelden dat ook in de uitwerking van de nieuwe Natuurherstelverordening, de verschillende functies van de kust betrokken moeten worden. Het uitgangspunt hierbij is dat de dynamiek goed is voor natuur, landbouw én waterveiligheid.”

Voor het OBW is het belangrijk dat nu noch een inhoudelijke, noch een richtinggevende keuze voorligt en de keuzes voor de uitwerking openliggen. De Praatplaat bevat vele inhoudelijke discussiepunten waarover verschillend wordt gedacht. **Het OBW adviseert het BOW** om de Praatplaat te beschouwen als eerste aanzet voor een verder gesprek en onderzoek. Met dit gegeven, kan het OBW positief adviseren over het vervolg, maar formuleert hier een aantal belangrijke uitgangspunten en randvoorwaarden bij:

1. Met deze samenwerking worden 2 transitiepaden (Routekaarten) én het UP Zoetwaterstrategie gecombineerd. Wij missen in de informatie een procesaanpak zoals uitgebreid is omschreven in het Uitvoeringsprogramma (hierna: UP). Wij hadden graag gezien dat bij de informatie voor het BOW ook een uitgewerkt procesvoorstel om te komen tot een geïntegreerde Routekaart Kust en Klimaat, had gezeten.

Ter verduidelijking: Het UP benoemt de volgende stappen naar een Routekaart:

- *het eens worden over de onderliggende feiten, de beschikbare en wenselijke informatie, de omvang van de problematiek en de oorzaken ervan;*
- *het zicht krijgen op en respecteren van de belangen van de diverse betrokken stakeholders;*
- *het in beeld brengen van het pakket aan oplossingen, keuzes, strategieën die samen de transitie kunnen bewerkstelligen;*
- *het ontwerpen van een proces waarlangs de transitie gestalte zal gaan krijgen.*

Het is de bedoeling om in opdracht van de eindverantwoordelijke bestuurders stapsgewijs voortgang te boeken, waarbij in elke stap wordt teruggekoppeld naar het BOW en waar nodig om besluiten wordt gevraagd”.

De onduidelijkheid over het verdere proces leidde tot vragen en zorgen bij zowel de sectoren als de gemeenten. Het OBW **adviseert** daarom de initiatiefnemers om aandacht te hebben voor de stappen zoals in het UP beschreven. Wij **adviseren** ook om de processtappen voor alle betrokkenen helder in beeld te brengen. Dit creëert commitment en draagt bij aan het proces en het resultaat.

2. Voor ons ontbreken nu de uitgangspunten waarmee het proces is gestart. Voor welke periode worden deze routekaarten opgesteld. Bij welke andere programma's of beleidsuitgangspunten is aangesloten? Wij **adviseren** hier meer inzicht in te geven.
3. Experts van Deltares hebben eerder 4 scenario's ontwikkeld om met de zeespiegelstijging om te gaan. In twee daarvan beschermen we ons tegen de zee met waterkeringen die de kustlijn helemaal sluiten of waarin zeegaten openblijven. In de andere twee blijven waterkeringen zoveel mogelijk achterwege en bewegen we landwaarts mee met de stijgende zeespiegel of breiden we onze kustlijn juist zeewaarts uit. Met deze Praatplaat lijkt op 1 van de 4 scenario's te worden voorgesorteerd. De vraag is: Is dat zo? Op het Deltacongres 13 november jl. is een 5^e strategie toegelicht. Wij **adviseren** de leden van het BOW om alle scenario's bij het vervolg te betrekken.
4. De Waddenacademie heeft een Kennisagenda Zoetwaterhuishouding opgesteld in opdracht van het BOW. Wij **adviseren** de initiatiefnemers de expertise en rol van de Waddenacademie als kennisregisseur in deze Routekaart volop te benutten bij het vervolg. Indien dit tot additionele onderzoeksvragen leidt in het Werkplan 2026, vraagt dat mogelijk inzet van (extra) financiële middelen.
5. In het OBW-advies van 12 juni 2025 pleitten we om een sterke inhoudelijke relatie te leggen met het Deltaprogramma Waddengebied (DPW) en het Deltaprogramma Zoetwater. Dit is volgens ons ook een uitgelezen mogelijkheid om de integratie van het DPW in de Waddengovernance vorm te geven. De samenwerking met IenW is cruciaal en randvoorwaardelijk. Wij **adviseren** de initiatiefnemers, het Deltaprogramma en IenW deze integratie op te zoeken, ook als dit aan verschillende bestuurlijke tafels is belegd.
6. De aanpak van de Routekaart Bereikbaarheid was succesvol: er is veel ervaring opgedaan met dit proces en er zijn goede resultaten geboekt. Het OBW **roept op** om ervaring te gebruiken bij het vervolg van de procesaanpak.

Tot slot: wij begonnen met een compliment voor de voortvarende start van de initiatiefnemers. De **OBW-adviezen** hierboven vragen echter om afstemming, zorgvuldigheid en wellicht meer tijd dan de initiatiefnemers voor ogen hebben om tot de benodigde (integrale) bestuurlijke keuzes te komen.

De initiatiefnemers stellen het BOW onder punt 3 voor *“om een werkgroep in te stellen met alle belanghebbenden om bovengenoemd voorstel, namelijk een ruimtelijke vertaling van de Praatplaat Routekaart Plus onder de omgevingswet, verder te doorleven en uit te diepen (joint-fact-finding) met als opdracht om het BOW van juni 2026 te adviseren, waarbij in ieder geval inzichtelijk dient te worden gemaakt of de verschillende onderdelen van de Routekaart passen bij nationaal en regionaal beleid, trajecten en planningen. Eventuele schuurpunten en dilemma's die hieruit voortkomen worden door de werkgroep geagendeerd in het BOW.”*

Wij **onderschrijven** het belang om zo snel mogelijk met de voorgestelde werkgroep met alle belanghebbenden aan de slag te gaan. Alle betrokken partijen in het OBW participeren graag. Hierboven hebben wij beschreven welke aandachtspunten voor hen relevant zijn. **Het OBW vindt het te vroeg** om in dit advies een uitspraak te doen over de ruimtelijke vertaling en de vraag of een Praatplaat Routekaart Plus kan of moet worden uitgewerkt in een omgevingsprogramma.

3d. Routekaart Bereikbaarheid Waddeneilanden

Het OBW **adviseert positief** over het vaststellen van de Routekaart en het opstarten van de vervolgcactiviteiten. Er ligt een gedragen eindproduct met vervolgcactiviteiten langs verschillende lijnen. De vervolgcactiviteiten maken een gezamenlijke aanpak op het gebied van emissiearm baggeren, elektrificatie en ketenverplaatsingen tussen kust en eilanden mogelijk. Dit zou zonder de samenwerking binnen de Routekaart niet op deze wijze tot stand gekomen zijn.

Wij hebben enkele **aanvullende adviezen en vragen**:

- Met het opleveren van dit resultaat, gaat er voor de Routekaart een volgende fase in. Het is begrijpelijk dat decharge verleend wordt aan de werkgroep, maar daarmee gaat de centrale plek voor kennis en netwerk verloren. Het OBW is van mening dat deze centrale plek geborgd moet worden binnen de Waddensamenwerking. **Het OBW adviseert** dan ook dat het monitoren en volgen van de vervolgactiviteiten met gebruikmaking van de expertise van lenW belegd moet worden binnen de Waddensamenwerking.
- **Verzoek:** Wij leiden uit de Routekaart af, dat er een sterke relatie blijft bestaan tussen het onderdeel emissieloos baggeren en UP 23 (Ecosysteemgericht baggeren) en UP 17 (Green Shipping), zodat de uitkomsten waar mogelijk over en weer ook worden toegepast. Wij horen graag de bevestiging.
- Er blijft een sterke relatie tussen de bovengenoemde vervolgactiviteiten en de MIRT-Verkenning Ameland. Het OBW heeft in het advies van 12 juni 2024 opgenomen: *“Gezien het belang van keuzes in de MIRT-verkenning voor de afspraken en doelen in de Agenda en het UP, vindt het OBW bespreking binnen de Waddengovernance zeer voor de hand liggend en gewenst. Wij stellen ook voor om de MIRT-verkenning en de uitkomsten hiervan (mede als onderdeel van de Routekaart Bereikbaarheid Waddeneilanden) binnen de Waddengovernance te bespreken en in het nieuwe UP een plek te geven. **Verzoek:** Wij verzoeken aan het Ministerie van lenW om het OBW bij het vervolgtraject van de MIRT-verkenning te betrekken en actief van informatie te voorzien zodat wij onze formele adviesrol kunnen vervullen.”* Wij vragen aandacht voor dit punt en de medewerking van lenW.
- Tot slot **verzoekt** het OBW dat de sectoren worden betrokken bij de uitwerking van de vervolgactiviteiten.

3e. Trilaterale regeringsconferentie

Het OBW heeft begrip voor de voorgestelde procedure. LVVN heeft eerder inbreng gevraagd aan het OBW en we zien dit terugkomen in het bijgevoegde stuk. Dit waarderen wij zeer. Wij hechten veel waarde aan de uitwerking van de regeringsverklaring en het actieprogramma. Het commitment van de drie regeringen vormt een belangrijke basis voor de trilaterale samenwerking voor de periode 2026-2030 onder voorzitterschap van Nederland. Het OBW zal na 20 november zo spoedig mogelijk een reactie formuleren. Ik zal namens het OBW een **eerste reactie mondeling** met u delen.

Het OBW maakt gebruik van het aanbod van LVVN om in Esbjerg enkele side events in te vullen en daarin te faciliteren en ondersteunen. Wij hebben gesproken over een event over de trilaterale toename van defensieactiviteiten in het Werelderfgoedgebied. Een andere invalshoek is: Staat de trilaterale Waddenzee en -gebied in de EU letterlijk en figuurlijk voldoende “op de kaart?” Door ons werkbezoek aan Brussel hebben we geleerd dat de Waddenregio in Brussel niet als één regio wordt gezien. Plaatst dit ons op een achterstand bij beleid, programma’s en investeringen? Onder regie van de haven van Esbjerg wordt gewerkt aan een gezamenlijk side event met de samenwerkende havens.

Wij ondersteunen van harte de oproep van het Jongerenberaad om onderdeel te zijn van de Nederlandse delegatie in Esbjerg. Wij promoten dat de jongeren een prominente plaats krijgen in het programma. Wij vertrouwen het de leden van het Jongerenberaad toe dat zij dit oppakken met jongeren uit de Denemarken en Duitsland en hun stem laten horen. Wij **verzoeken LVVN** hen hierin te faciliteren en ondersteunen.

4. Hamerstuk

Werkplan Waddenacademie

Advies: Wij zijn positief over het Werkplan 2026, tot stand gekomen in goede samenspraak met de begeleidingsgroep MT Wadden. Onze complimenten voor de kennisagenda's Sedimenthuishouding en Zoetwaterhuishouding: dit zijn de eerste kennisagenda's die opgeleverd zijn door de Waddenacademie. Omdat deze van grote waarde zijn, **adviseren wij** om deze agenda's actief te benutten binnen uw overheidsorganisatie bij transitie, projecten en programma's die lopen en van start gaan.

Ter informatie: De sectoren in het OBW hebben de krachten gebundeld in het opstellen van onderling vergelijkbare sociaal-economische analyses voor alle sectoren. De Waddenacademie pakt dit op als kennisregisseur en heeft hiervoor inzet en budget gereserveerd in haar werkprogramma. Gezien de omvang van deze analyses wordt door de sectoren tevens een beroep gedaan op de jaarlijks beschikbare budgetten uit het UP voor sectoren bij het Programmabureau. Wij gaan ervan uit dat deze bijdrage beschikbaar wordt gesteld.

5. Ter Kennisname

5a. Beleidskader Natuur Waddenzee

Het projectteam van het Beleidskader en de vertegenwoordiger van LVVN in het OBW onderhouden op toegankelijke en proactief het contact met het OBW. Binnenkort vindt een vervolgesprek met de leden van het OBW plaats, waarin ruimte is voor verdieping op inhoud en dialoog. Dit wordt zeer gewaardeerd. De inzet van het OBW is om met een gezamenlijk advies te komen met kennis van het Ecologisch Afwegingskader en de Sociaaleconomische Impactanalyse.

Bij de agenda zit een update over het proces ter kennisname. Het OBW wil nu al vast **het volgende onder de aandacht brengen** bij LVVN en het BOW:

1. **De status van besluitvorming:** Wij hebben begrepen dat LVVN in juni 2026 aan het BOW de geformuleerde beleidsopgaven voorlegt ter besluitvorming. Implementatie en juridische verankering vindt daarmee niet plaats. Dit moet via separate sporen, door diverse bevoegde gezagen gedaan worden. Wij dringen aan op een duidelijke omschrijving van welke (juridische) implementatie nodig is voor de beleidsopgaven die geformuleerd staan voor het Beleidskader in het BOW van juni 2026.
2. **Concretisering van maatregelen:** Besluitvorming over het Beleidskader omvat zoals op dit moment blijkt uit de tussentijdse informatie die het OBW heeft ontvangen, niet langer (een pakket aan) maatregelen, met daaraan gekoppeld de benodigde (transitie)investeringen. Deze maatregelen moeten blijikbaar worden uitgewerkt in andere trajecten en met het bestaande instrumentarium (waaronder N2000 beheerplannen, het op te stellen Natuurplan, TBB's, vergunningen). Wij zijn bevreesd dat de uitwerking van deze maatregelen op zich laat wachten. Daarom dringen wij aan op concretisering van de benodigde maatregelen (en transitiekosten) tegelijkertijd met de scenario's en beleidsopgaven die geformuleerd worden in het Beleidskader in het BOW van juni 2026.
3. **Interdepartementale afstemming:** In diverse documenten – waaronder de reactie op het OBW-advies over het NPRD, de PAWOZ en de concept-reactie van staatssecretaris Rummenie op het rapport Internationaalrechtelijke status van de Waddenzee - wordt het Beleidskader genoemd als hét instrument waarin wettelijke doelen worden gerealiseerd en het Rijk onderling tot afstemming komt. Onlangs is het locatie-onderzoek Kerncentrale Eemshaven toegevoegd. Het OBW heeft tot nu toe nergens die onderlinge afstemming en belangenafweging van het Rijk teruggezien. Wij dringen aan op een toelichting op de interdepartementale afstemming en afweging in de onderliggende stukken voordat het BOW van juni 2025 plaatsvindt.

Deze concretisering en informatie is in de ogen van het OBW nodig om helderheid te krijgen op het eindproduct, proces en besluitvorming en om de discussie niet door te schuiven in tijd en naar andere bestuurlijke tafels. Dan is veel tijd en moeite – en waarschijnlijk ook draagvlak - verloren gegaan. Bovendien geeft dit eerlijke en heldere beslisinformatie. Dit moet niet leiden tot verdere vertraging. In elk advies herhalen wij de balans tussen urgentie, voortgang en zorgvuldigheid. **Wij dringen aan** op besluitvorming in het BOW van 15 juni 2026.

5e. UNESCO State of Conservation [SoC] (LVVN)

Dit agendapunt is ter kennisname met het verzoek om later schriftelijk te reageren. Het OBW kan op basis van de beschikbare informatie **nu geen compleet advies geven**. Dit zullen wij tijdig doen, zodat u dit mee kan nemen in uw schriftelijke reactie aan LVVN. Voor 2 punten vragen wij nu al vast uw aandacht:

Allereerst: UNESCO moedigt aan om een gezamenlijke bufferzone te formaliseren als extra gecoördineerde beschermingszone voor het gebied. LVVN vraagt het BOW op dit moment kennis te nemen van de lijn van LVVN om geen bufferzone in te stellen en hierover het gesprek aan te gaan met UNESCO. Vooropgesteld: Het OBW herkent de terughoudende lijn om een bufferzone te formaliseren in het licht van de afspraken en de discussies ten tijde van het nominatiedossier. Maar dit vindt het OBW de omgekeerde en onjuiste volgorde. Het verbaast ons dat dit gesprek (trilateraal) nog niet heeft plaatsgevonden.

Wanneer LVVN op dit punt advies vraagt, is meer informatie nodig. Nu ontbreekt de inhoudelijke analyse van wat UNESCO exact beoogt met het formaliseren van een bufferzone. Om welke redenen moedigt UNESCO deze formalisatie aan? Welke bedreigingen liggen hieraan ten grondslag? Kunnen die niet binnen de bestaande wet- en regelgeving adequaat beschermd worden? Betreft deze noodzaak het gehele gebied? Zijn bestaande regimes daarvoor (juridisch) niet afdoende (te maken)? En, waarom kan afdoende bescherming volgens LVVN ook zonder een dergelijke formalisatie?

Om tot een advies te komen is deze achtergrondinformatie nodig. Het OBW **adviseert** LVVN op korte termijn het gesprek met UNESCO hierover te voeren en de uitkomsten te delen met het BOW en OBW.

Ten tweede. Wij **herkennen en onderschrijven** de geuite waardering en overige aanmoedigingen en verzoeken van UNESCO. Deze sluiten aan bij eerdere verzoeken en adviezen van het OBW. **Het OBW roept het Rijk op** om in de SoC positief op de aanbevelingen te reageren en overeenkomstig te handelen. In het bijzonder noemen wij onderstaande verzoeken van UNESCO

- Om programma's te blijven implementeren om de hydrologische en ecologische processen van het gebied te behouden: zie ook ons advies over het Rapport Waddenacademie
- Om met juridisch bindende, langetermijnoplossingen te komen om ervoor te zorgen dat winningsactiviteiten geen negatieve en onomkeerbare invloed hebben: zie onze herhaaldelijk verzoek om te stoppen met gaswinningen.
- Om de resultaten van de effectbeoordeling voor het PAWOZ-Eemshavenprogramma in te dienen bij het WHC voor beoordeling door IUCN voordat onomkeerbare beslissingen worden genomen: het OBW heeft meerdere malen zorgen geuit voor de onomkeerbare (cumulatieve) effecten en is benieuwd naar de beoordeling van UNESCO en op welke manier dit meeweegt in het Beleidskader.
- Om ervoor te zorgen dat effectbeoordelingsprocedures worden uitgevoerd voor alle relevante geplande en voorgestelde activiteiten: zoals bij Defensie en Locatie-onderzoek Kerncentrales
- Om de voltooiing van de gezamenlijke strategische effectbeoordeling (SEA) te prioriteren. Er is nu sprake van zorgwekkende vertraging. Ook het Beleidskader heeft aanzienlijke vertraging opgelopen. Beide instrumenten zijn nodig voor goede bescherming en duurzaam perspectief voor de mensen die wonen en werken in het gebied.

5f. Voorraadagenda BOW (IenW)

Wij vinden het zeer positief dat er een extra BOW is ingepland eind maart 2026. Zo kan door u als bestuurders uit het BOW zonder verder tijdsverlies richtinggevend over het Advies De Graeff en de Evaluatie besloten worden. Wij missen in het procesvoorstel een tijdslijn voor het in 2026 nieuw op te stellen Uitvoeringsprogramma 2027-2032. In dit nieuwe UP kunnen de prioritering en samenhang, de Kennisagenda, de uitwerking van het Beleidskader onder andere geconcretiseerd worden. Dit UP geeft ook een basis voor de uitwerking van de bekostigingsvragen. Wij **adviseren** het BOW opdracht te geven om het opstellen van het UP mee te nemen in de besprekingen in maart en juni, zodat richting gevende besluitvorming over het nieuwe UP in het BOW van december 2026 richtinggevend plaats vindt.

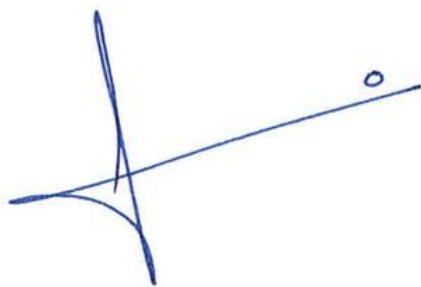
In het overzicht zien wij een aantal thema's en dossiers niet terug die naar onze mening van grote invloed zijn op de afspraken in de Agenda: het locatieonderzoek Kernenergie, Natura2000 beheerplannen, Herijking Deltaprogramma, Defensie, de herziening van het Programma Noordzee en de MIRT-verkenning Ameland.

Wij **adviseren** een meer samenhangende (interdepartementale) benadering van deze Voorraadagenda als strategisch instrument. Dit sluit aan bij de contouren van het Advies De Graeff over de governance en uitvoeringskracht. Wij beogen hiermee niet dat over al deze onderwerpen wordt besloten in het BOW. Een vollediger overzicht van onderwerpen en (mogelijk) agendapunten draagt bij aan een betere integratie op inhoud en planning, bijvoorbeeld door sturing vanuit het MT Wadden.

Afsluitend

Namens het BOW wil ik u bedanken voor de gelegenheid om namens de leden van Visserij, Landbouw, Wetenschap, Havens, Natuur en Recreatie en Toerisme advies uit te brengen. Deze zijn mede tot stand gekomen door de inbreng en tijd van uw vertegenwoordigers en medewerkers in het Vooroverleg en het Omgevingsberaad. Ik vertrouw erop dat u tijdens het BOW deze adviezen meeneemt in uw besluitvorming en dat de verzoeken op uw instemming kunnen rekenen. Indien dit anders is, hoor ik dat graag tijdens het BOW-overleg.

Hoogachtend,

Drs. A.A.M. Brok

Voorzitter Omgevingsberaad Waddengebied

Advies Programmatische Aanpak Grote Wateren (bijlage, niet op de BOW-agenda)

LVVN en lenW hebben in hun regioconsultatie betreffende de volgende fase van het PAGW het OBW om advies gevraagd. Dit stellen we op prijs. In de tweede helft van 2026 nemen de bewindslieden van lenW en LVVN op voorspraak van de stuurgroep PAGW een besluit over de (mede)financiering van maatregelen/projecten. Dit loopt niet via de BOW-agenda, omdat besluiten betreffende PAGW door lenW en LVVN niet binnen de Waddengovernance worden besproken en besloten. Omdat het OBW van mening is dat er een zeer sterke samenhang is met de realisatie van de hoofddoelstellingen uit de Agenda, het UP en de bekostiging van de opgaven, nemen wij het gevraagde advies op in de brief aan het BOW. Onze **oproep** is om de samenhang op inhoud en bekostiging in het BOW terug te laten komen.

Wij hebben **de volgende aandachtspunten, vragen en verzoeken**:

- **Ecologisch Streefbeeld Waddenzee:** Dit Streefbeeld is in 2025 door lenW en LVVN vastgesteld. Het is niet in het BOW en OBW besproken. Dat vonden we spijtig. In de ogen van het OBW waren het Ecologisch Streefbeeld en Economisch Streefbeeld (nu: de Sociaaleconomische Impactanalyse) beide van belang voor het Beleidskader. Wij hebben in ons advies aan het BOW van 23 juni 2025 aangegeven daarom geen advies te geven en het Streefbeeld niet als onderdeel van de afspraken binnen de Agenda te zien. Wij merken ondertussen op verschillende plekken dat het Streefbeeld door beide departementen wel als richtinggevend wordt gehanteerd bij beleidskeuzes en (financiering van) uitvoeringsmaatregelen.
- **Prioritering van projecten.** Wij geven in deze fase niet een advies over de prioritering van de 5 specifieke projecten. Dit is niet mogelijk op basis van de verstrekte informatie. Daarvoor ontbreekt een goede ecologische en wetenschappelijke onderbouwing van de projecten. Welke natuur ga je waarom herstellen? Welke doelen wil je met deze projecten bereiken? Informatie over monitoring en doelbereik tot nu toe ontbreekt.
- **Relatie Agenda en UP:** Er wordt in de toelichting een relatie met het Streefbeeld gelegd, maar wij missen de relatie met de doelen uit de Agenda en de projecten uit het UP. In de ogen van het OBW is het PAGW onderdeel van UP2: Natuurbeheer, -herstel en -ontwikkeling. Daar wordt de inhoudelijke en financiële samenhang genoemd met onder andere de Routekaart Kust en Klimaat, het Kennisprogramma Zoetwaterbeschikbaarheid en andere initiatieven zoals het Deltaprogramma Waddengebied.
- **Bekostiging:** ABDTOPConsult heeft de bekostiging van de geformuleerde opgaven in het Waddengebied in kaart gebracht. De conclusie is dat er (meerjarig) te weinig middelen zijn. Uit de Staat van de Waddenzee blijkt dat de natuurherstelopgave groot is. De middelen die wél beschikbaar zijn, moeten daarom bewust, gericht aangewend worden, waar mogelijk in samenhang met bestaande projecten. Onze vraag is: in hoeverre is dit bij de bepaling van de voorgestelde projecten leidend geweest? Wij **adviseren LVVN en lenW** optimaal voor deze koppeling te kiezen, zoals bijvoorbeeld bij het programma EemsDollard 2050. Zo vormt de PAGW een belangrijk onderdeel van de bekostiging van de doelstellingen uit de Agenda.
- **Uitvoering, geen beleid:** PAGW is een uitvoeringsprogramma. Beleidsmatige keuzes of uitgangspunten passen daar niet in. Wij lezen in de aangeleverde informatie over het uitgangspunt "Geen aantasting zoetwaterbeschikbaarheid IJsselmeergebied, wel aandacht/zoveel mogelijk behoud brakwaterzones Wadden" en "We willen het leefgebied van de Wadden vergroten". Dit zijn beleidsmatige en impactvolle uitgangspunten. Onze vraag aan LVVN en lenW is: Wordt deze keuze nu binnen het PAGW gemaakt of ligt dit besluit ergens anders vast?

Verzoek: Wij ontvangen graag van de Stuurgroep PAGW een reactie op deze aandachtspunten en vragen om een advies te kunnen formuleren in de eerste maanden van 2026, zodat het tijdig mee kan in de besluitvorming door beide bewindspersonen. Tot slot: gezien het inzetten van het Ecologisch Streefbeeld bij diverse trajecten, laten wij ons graag beter inhoudelijk informeren over het Streefbeeld Waddenzee en de manieren waarop dit nu richting geeft aan beleidskeuzes en uitvoering.